*bilig*
GÜZ 2015 / SAYI 75
313-340

# Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi: Özal ve Demirel'in Siyasi Mülahazaları

**Zeyneb Çağlıyan İçener***

Günümüz Türkiye siyasetinin en sıcak gündem maddelerinden biri olan sistem tartışmalarına bir arkaplan sunma çabasıyla şekillenen bu çalışma Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in başkanlık sistemine ilişkin mülahazalarına odaklanmaktadır. Askeri darbenin ürünü bir anayasanın kurumsallaştırdığı yapıda bu iki sivil liderin sistem değişikliği meselesine yaklaşımları başkanlık sistemi tartışmalarına çalınan ilk maya olması nedeniyle önem arz etmektedir. Hem hükümete hem de devlete başkanlık etme tecrübesine sahip olan Özal ve Demirel, kendi siyasi üslûplarına has bir biçimde ve birbirleriyle diyalog halinde sistem tartışmalarını karşılıklı olarak şekillendirmişler ve yıllar sonra yeniden gündeme gelen başkanlık tartışmalarının aktığı farklı mecraların kutuplaşmasında rol oynamışlardır. Bu arkaplan, günümüz tartışmalarının 1990'lardaki tartışmalardan tevarüs ettiği noktaları işaretlememize, böylelikle de meseleyi bir bağlama oturtmamıza katkıda bulunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:**

Turgut Özal, Süleyman Demirel, başkanlık sistemi, reform, devlet, cumhurbaşkanlığı.

* Yrd. Doç. Dr., Bursa Orhangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü - Bursa / Türkiye
zeyneb.icener@bou.edu.tr

## Giriş

Başkanlık sistemi tartışmaları günümüz Türkiye siyasetinin en hararetli meselelerindendir. Sistem değişikliği ilk defa gündeme gelmiş değildir. Ancak hiçbir dönemde, iktidar ve muhalefet arasında bu denli keskin hatlar çizmek suretiyle seçim döneminde politik bir malzeme haline dönüştürüldüğü görülmemiştir. Başkanlık sisteminin hem 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hem de 2015 Genel seçimlerinin ana gündem maddelerinden biri olmasında şüphesiz Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın rolü büyüktür. Tartışmaların başkanlık sisteminin bizatihi kendi niteliklerinden ziyade Erdoğan'ın başkanlık modelini ısrarla istiyor olmasıyla şekillenmesi, meseleyi güncel politikaya hapsetmekte ve sağlıklı bir tartışma zemininin tesisini zora sokmaktadır. Yıllardır aralıklı olarak gündeme gelen başkanlık sistemi, bu modelin Türkiye'ye uygunluğu açısından konunun uzmanları tarafından enine boyuna tartışılmıştır (Özbudun 1989, Erdoğan 1996, Turan 1996, Akyol 1997, Heper 1997, Kalaycıoğlu 1997, Şıvgın 1997, Özer 1998, Erdoğan Tosun ve Tosun 1999, Yazıcı 1999, 2002, Gözler 2000, Onar 2005, Kamalak 2007, Hekimoğlu 2009, Yücel 2009, Kuzu 2011, Uluşahin 2011, Özsoy Boyunsuz 2014). Konunun siyaseten hararetlenmesiyle bu minvalde yapılan çalışmaların sayısı artmıştır. Ancak tartışmaların halk nezdinde algılanışını birinci derecede belirleyen, siyasi partiler ve özellikle de siyasi liderler olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kitlelerin zihinlerinde başkanlık sistemini güncel siyaset şekillendirmektedir. Mamafih bu, Türkiye siyasetinin AK Parti dönemine ait yeni bir durum değildir.

1990'larda hız kazanan başkanlık sistemi tartışmalarının da şekillendiricisi siyasi liderler olmuştur. Turgut Özal ve Süleyman Demirel bu tartışmaların en önemli isimleridir. Hem hitap ettikleri taban hem de yaslandıkları siyasi gelenekler açısından birbirlerine yakın durmakla beraber, sahip oldukları vizyon, geliştirdikleri siyasi üslûp ve ortaya koydukları icraat onları birbirinden farklılaştırmıştır. Bu farklılıklar, bahse konu iki liderin başkanlık sistemine yaklaşımlarına da yansımış, yıllar sonra yeniden gündeme gelen tartışmaların aktığı farklı mecraların oluşmasında rol oynamıştır.

Bu çalışma, Türkiye'de başkanlık sistemi tartışmalarını hem kendi siyasi kimliklerine has biçimde hem de birbirleriyle diyalog halinde karşılıklı olarak şekillendiren Özal ve Demirel'in başkanlık sistemine ilişkin mülahazalarına odaklanmaktadır. Askerî darbenin ürünü bir anayasanın kurumsal-

laştırdığı yapıda iki sivil liderin sistem değişikliği meselesine yaklaşımları ve takındıkları tavır başkanlık sistemi tartışmalarına çalınan ilk maya olması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu arka planın yardımıyla günümüz tartışmalarının 1990'lardaki tartışmalardan tevarüs ettiği noktaları işaretlemek, böylelikle de meseleyi bir bağlama oturtmak mümkün olacaktır.

Çalışmada, başkanlık sistemine yaklaşımla 1982 Anayasası'nın ürünü olan cumhurbaşkanlığı makamını yorumlayış arasında bir ilişki olduğu ileri sürülmekle beraber, Özal ve Demirel'in yalnızca cumhurbaşkanlığı dönemlerine bakmak yeterli görülmemiştir. Her ikisinin de başbakanlık ve Demirel için ayrıca muhalefet liderliği dönemlerinde diğer siyasi aktör ve kurumlarla yaşadıkları ve bunları yorumlayışları sistem tartışmalarında yer aldıkları pozisyonu anlamamız açısından önemli görülerek incelemeye dahil edilmiştir. Özal'ın başkanlık sistemi önerisine karşı Demirel'in öne sürdüğü argümanlar, Demirel'in cumhurbaşkanı olmasıyla sistem değişikliği tartışmasını açtığı dönemlerde Özal'a karşı çıkarken kullandığı argümanlara kendisinin muhatap olması sistem tartışmalarını bu iki liderin mantık örgüsünü analiz ederek ele almayı gerekli kılmaktadır. Nitekim her ikisinin de ileri sürdüğü doğru/yanlış tüm tezler siyasi arenada günümüz sistem tartışmalarında varlıklarını ve etkinliklerini sürdürmektedir. Her iki ismin görev ve yetkilerini birbirinden epeyce farklılık arz eden yorumlayış ve kullanış tarzlarını mercek altına almak sistem tartışmalarına bıraktıkları mirasın izlerini günümüzde sürebilmeyi mümkün kılmaktadır.

## Turgut Özal ve "Transformasyon"un Dinamosu Olarak Başkanlık Sistemi

1993'te cumhurbaşkanı iken vefat eden Özal 1980 darbesi sonrasında askerî yönetimin seçimlere katılmasına izin verdiği üç yeni siyasi partiden biri olan Anavatan Partisi (ANAP)'nin genel başkanı olarak aktif siyasete girdi. Bürokraside çeşitli kurumlarda ve seviyelerde görevler üstlendi. 1971 muhtırasından sonra Dünya Bankası'nda uzman olarak çalışmak üzere Amerika'ya giden Özal orada bulunduğu ve "dünyayı daha iyi tanıdım" dediği iki buçuk yıllık dönemde liberal fikirlerden etkilendi (Barlas 1994: 80). Özellikle ekonomi anlayışının şekillendiği bu süre zarfında Amerika'daki siyasal ve sosyal hayatı da gözlemledi. Özal'ın Amerika gözlemlerine dayanarak vardığı kanaatlerin bu çalışmaya konu olan başkanlık sistemine ilişkin düşüncelerinin oluşumunda da etkisi olduğu görülmektedir.

Türkiye'ye dönüşte bir süre özel sektörde çalışan Özal, 1950'lerden beri tanıdığı ve pek çok projede birlikte çalıştığı, dönemin başbakanı Demirel'in müsteşarı oldu. Bu görevdeyken 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasında rol oynadı. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından Özal ekonomideki kötü gidişatla başetmek üzere generaller tarafından başbakan yardımcısı atandı. Özal, bu ilişkilerinin etkisiyle girmesine izin verilen 1983 seçimlerinden tek başına hükümet kurmasının önünü açan bir oy oranıyla (yüzde 45.2) galip çıktı. Böylece 1970'lerle birlikte sürekliliği sağlayamayan koalisyon ve azınlık hükümetlerine sahne olan siyaset Özal'ın liderliğinde bu duruma son vermiş oldu.

Özal siyasete bürokrasi içerisinden yapamayacağı değişimi gerçekleştirmek amacıyla girmişti (Özdemir 2014: 88). Kafasındaki değişimi tek bir partinin kurduğu hükümetle daha sorunsuz gerçekleştireceğine inanıyordu çünkü tek parti hükümetleriyle ülkenin gelişme ve sıçrama göstermesi arasında bir pozitif korelasyon olduğunu düşünüyordu. Buna göre, Türkiye üç gelişme dönemine sahne olmuştu: 1950-1960 arasındaki Demokrat Parti iktidarı, 1965-1971 arasındaki AP iktidarı, ve Özal'ın başında olduğu ANAP dönemi. Özal bu dönemlerde, bir partinin tek başına hakim olduğunda hem parlamentoyu hem icrayı kontrol ettiğini ve parlamentodan istediği kanunu çıkarabildiğini, bunun da bir nevi başkanlık sistemi olduğunu dile getirmiştir (Barlas 1994: 294). Ancak burada Özal'ın başkanlık sistemindeki yürütme/yasama ayrımının keskinliğini yok sayarak, verdiği örneği başkanlık sistemiyle eş tutması, üzerinde durulması gereken bir ifadedir. Amerikan sistemine hususi ilgisi olduğu bilinen Özal'ın sistemin kuvvetler ayrılığı meselesindeki hassasiyetini bilmediğini düşünmek mantıklı gelmemektedir. Özal'ın hükümetin başındayken parlamentodan istediği kanunu çıkaramamaktan, cumhurbaşkanı olduktan sonra ise ANAP üzerindeki yönlendirme yetkisini yeterince muhafaza edemeyerek zihnindeki icraat planını gerçekleştirememekten şikayetçi olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Özal'ın bu örneği Amerikan sisteminden daha çok Türkiye'deki sistemde tecrübe ettiği sıkıntıları işaret etmek için verdiğini söyleyebiliriz.

Özal Türkiye'deki uygulanışıyla parlamenter sistemi reformların gerçekleştirilmesinin önündeki engel olarak görüyordu. Günümüzde bu söylemin Erdoğan'da sürdüğünü görüyoruz. Bu noktada Özal'ın Amerikan sisteminden farklı bir başkanlık sistemi peşinde olduğuna dair bir ifadesiyle karşılaşıl-

madığı ise gözden kaçırılmamalı. Öte yandan Erdoğan "Türk tipi başkanlık modeli"nden bahsetmektedir. Şüphesiz bunda muhafazakâr ve milliyetçi bir damarın izi sürülebilir. AK Parti'nin sıkça dillendirdiği "büyük devletiz", "kadim bir medeniyetin devamıyız" söylemi "neden kendimize özgü bir hükümet sistemimiz olmasın" düşüncesinin oluşumunda da etkilidir.

Özal'ın siyasi lûgatinde transformasyon kelimesi önemli bir yere sahiptir. Kendisinin kısmî değişikliklerle yetinmeyip devletin merkezde olduğu işleyişte ciddi bir değişim istediği bilinmektedir. Askerî bir darbenin hem zihinsel hem kurumsal izlerinin çok derin olduğu bir dönemde darbe yönetiminin en zayıf olduğu ekonomi sahasına olan vukufiyeti, Özal'ın ekonomiden başlayan bir değişim stratejisi izleyebilmesini mümkün kılmıştır. Başbakanlığının ilk dönemlerinde 1982 Anayasası'nın dayandığı vesayetçi anlayışın daha çok siyaseti kontrol altında tutma ve frenleme mekanizması olarak tasarladığı Çankaya'yla ciddi bir sürtüşmeye düşmemesi pragmatizmine delil olarak gösterilip eleştirilse de bu durum rejimin Özal'ın değişim stratejisinin başarısını negatif etkileyecek bazı reflekslerini aşmasında etkili olmuştur[1]. Ancak başbakanlığındayken gerçekleştirebildikleri yine de sınırlıydı.

Özal'ın cumhurbaşkanlığına adaylığını koyma kararında, kafasındaki değişimin gereklerinden olan ve sürdürülmesi gereken bazı meseleleri cumhurbaşkanlığı makamında nihayete erdirebileceği düşüncesinin etkisi olmuştur. Oğlu Ahmet Özal'ın kendisinden aktardığına göre, Özal özellikle insan hakları, demokrasi ve sivil anayasa ile ilgili meselelerde cumhurbaşkanı olarak daha etkin olacağı kanaatindeydi (Birand vd. 2001: 393). Özal'ın anayasa değişikliğini ve bunun bir parçası olarak da başkanlık modeline geçişi Türkiye'nin önünü açmak için kritik önemde gördüğünü yakınındaki diğer isimler de belirtmektedir (Birand vd. 2001: 504-507). Ancak Özal'ın cumhurbaşkanlığı adaylığına hem partisinin içinden hem de muhalefet partilerinden ciddi itirazlar[2] yükselmiştir.

1980 sonrası araları gittikçe açılan ve siyasi yasakların kalkmasına ilişkin 6 Eylül 1987 referandumunda Özal'ın "hayır"cı tavrıyla siyasi hasma dönüşen Demirel, Özal karşıtı mücadelede başı çekmekteydi. Demirel Özal'a muhalefetini adeta sistematikleştirerek yeni dönem siyasi ajandasının ana

[1] Özal'ın başbakanlığı süresince asker-sivil ilişkilerinde zamanla ikincinin ağırlık kazanışını geniş biçimde ele alan çalışma için bkz (Evin 1994).

[2] Bu süreçte yaşanan tartışmaların detaylı seyri için bkz (Özdemir 2007: 349-367).

maddelerinden biri haline getirmiştir. 25 Eylül 1988'de yerel seçimlerin bir yıl erkene alınmasını oylamaya sunan referandumun Özal'ın arzuladığının tersine yüzde 65 hayır'la sonuçlanmasını, Demirel ANAP'ın meclisteki çoğunluğunun millet tarafından reddedildiği yorumuyla Özal'a karşı kullanmıştır. Referandum sonucuyla ANAP'ın cumhurbaşkanı seçme hakkının zedelendiğini ileri süren Demirel, cumhurbaşkanını halkın seçmesi önerisini gündeme taşımıştır (Milliyet, 23 Ekim 1988: 8). Bununla beraber, Demirel cumhurbaşkanının yetkilerinin makama gelen kişinin seçilmişliği hükümet işlerini allak bullak etmek üzere kullanmayacağı şekilde açıklığa kavuşturulması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu noktada, Demirel'in bu öneriyle başkanlık sistemini istiyormuş gibi anlaşılmasının önüne geçmeye çalıştığı düşünülebilir. Başkanlık sisteminin çeşitli sancıları olacağını belirten Demirel, içinde bulundukları dönemin sıkıntılarını aşmak için "müdahaleci cumhurbaşkanı ile tasdikçi cumhurbaşkanı arasında bulunacak bir cumhurbaşkanlığı sistemi" istediklerini ifade etmiştir (Milliyet, 23 Ekim 1988: 8). Aynı senenin ilk aylarında yaptığı bir açıklamada Özal, cumhurbaşkanlığının anayasada daha farklı biçimde düzenlenmesinin gerektiğine işaret etmiş ve cumhurbaşkanının halk tarafından meclisle eşzamanlı olarak ve beş yıl için seçilmesi önerisini dile getirmişti. Fakat ciddi bir muhalefetle karşılaşınca önerisinin arkasını getirmemişti. Her fırsatta cumhurbaşkanını halkın seçmesini istediğini belirten Demirel'in Özal'a bu önerisinde destek çıkmaması aralarındaki rekabetten kaynaklanmış olabilirse de Demirel'in Özal'ın başkanlık sistemi önerisini henüz zamanı gelmediği kanaatiyle desteklemediği ve farklı bir sistem değişikliğini öncelediği şeklinde de yorumlanabilir.

Demirel'in 1970'lerin sonlarından itibaren dönem dönem gündeme getirdiği cumhurbaşkanını halkın seçmesini öngören anayasa değişikliğine ilişkin görüşler ve öneriler, 1989 yılında Özal'ın adaylığını engellemek amacıyla kullanılmak üzere taktiksel bir anlam kazanmıştı. DYP ilkin Nisan ayında, erken genel seçimle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini isteyen anayasa değişikliği önerisinde bulundu. SHP'nin bu değişikliğin başkanlık sistemine götürebileceği endişesi ve ANAP'ın beklemede kalması DYP'nin girişimini sonuçsuz bıraktı (Milliyet, 7 Nisan 1989: 9). Ağustos ayında yine benzer içerikli bir DYP menşeli anayasa değişikliği teklifi meclise sunuldu. Lakin bu girişim de sonuca ulaşmadı.

İsmine karşı yürütülen bu hararetli kampanyaya rağmen yılmayarak aday-

lığını açıklayan Özal şiddetli tartışmaların seyrinde seçime katıldı. DYP ve SHP parti grupları Özal'ın cumhurbaşkanlığına seçildiği üçüncü tur da dahil olmak üzere TBMM Genel Kuruluna girmediler. Böylelikle Özal tam da Demirel'in istediği gibi yalnızca iktidardaki ANAP'ın oylarıyla seçilerek makama gelmiş oldu. Bu Özal'ın cumhurbaşkanlığında başını ağrıtacak tartışmaların fitilini ateşleyecekti.

**Cumhurbaşkanlığı Dönemi:** Özal 1989'da Çankaya'ya çıktığında ANAP halk nezdinde desteği hızla eriyen bir partiye dönüşmüştü. Öyle ki siyasi rakipleri Özal'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesini bu açıdan meşruiyeti sorgulanır bir durum olarak gösteriyorlardı (Heper 1994: 188). Demirel, Özal'ın adaylığının konuşulmaya başlamasından itibaren yürüttüğü mücadeleyi Özal cumhurbaşkanı seçilirse sürdüreceğinin sinyallerini seçimlerin öncesinde "Çankaya'ya çıkarsan seni indirmek boynumun borcu olsun" demek suretiyle vermişti (Milliyet, 7 Eylül 1989: 9). Nitekim bu sözünü tutmuş ve cumhurbaşkanını doğrudan halk seçmiyor olsa da "Çankaya'ya kim çıkacaksa milletin çoğunluğuyla çıkmalı" görüşüyle milleti denkleme dahil etmeyi söylem düzeyinde başarmıştır. Özal'a karşı girişilen mücadelede manevra kabiliyetini arttırıcı bir hamle olarak meclisteki seçimden önce düzenlenen "Çankaya milletindir" mitinglerinin bu algının oluşturulmasında etkili olduğu da söylenebilir. Demirel, halk desteği yüzde 21.75'e düşen ANAP'ın oylarıyla cumhurbaşkanı seçilen Özal'ın Çankaya'da oturmasının usûl bakımından değil ama özü itibariyle meşruiyetten yoksun olduğunu her fırsatta vurgulamıştır (Birand vd. 2001: 398). Cumhurbaşkanlığı seçiminden önce, seçilse bile bu şekilde yapılmış seçimi halka iptal ettirecekleri açıklamasıyla Özal'a gözdağı veren Demirel (Milliyet, 15 Eylül 1989: 8) ayrıca bir anayasa değişiklik teklifi hazırladıklarını söylemiştir. Cumhurbaşkanının seçilme şekli ve yetkilerine ilişkin söz konusu değişikliğe ilave edilen bir maddeyle seçilme ihtimali olan Özal'ın görev süresinin bitirilmesi hedeflenmiştir.

Meşruiyet tartışmalarının gölgesinde başlayan Özal'ın cumhurbaşkanlığı, tarafsızlık ve yetki meselelerinin tartışmalara dahil olmasıyla artarak devam etti. Özal her iki mesele açısından da daha cumhurbaşkanlığının ilk dönemlerinden itibaren Anayasayı ihlal ettiği suçlamasına maruz kaldı. Özal'ın her fırsatta "fiilî başkanlık sistemi"ni uygulamaya koyduğunu savunan SHP Genel Başkanı Erdal İnönü (Milliyet, 1 Eylül 1990: 10) yetki aşımında bulun-

duğuna işaret etmiştir. Benzer biçimde DYP Genel Başkanı olarak Demirel de "cumhurbaşkanlığı makamının Özal tarafından gasp edildiği"ni öne sürmüştür; Özal böylece anayasayı işlemez hale getirmiş, "bir şahıs ve zümre iktidarı" olarak ortaya çıkan fiilî durumla ülkeyi siyasi çıkmaza sürüklemiştir (Milliyet, 10 Kasım 1990: 10). Bu dönemde, Özal'ı tek adam yönetimi uygulamakla suçlayan ve başkanlık sistemi adı altında Filipinler modeli bir "başkancı sistem" (Milliyet, 16 Haziran 1990: 11), "diktatör bir padişahlık sistemi" (Milliyet, 21 Mayıs 1991: 19) kurmanın peşinde olduğunu iddia edenler de basında yer bulmaktadır.

Bu minvaldeki eleştirilerin haklılığı/haksızlığı bir yana böyle bir algının oluşmasında ve kendisine alıcı bulmasında Özal'ın aktif ve müdahaleci cumhurbaşkanlığı tarzının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Özal cumhurbaşkanı olarak kendisini icraatın içinde görüyordu dolayısıyla iç ve dış politikanın seyrine müdahalesini mümkün kılacak bir cumhurbaşkanlığı üslûbu geliştirmişti (bkz. Heper vd. 1996: 495). Özal'ın ANAP iktidarının sürdüğü cumhurbaşkanlığındaki ilk iki senesinde parti içişlerine müdahalesi tarafsızlık tartışmalarını körükledi. Özal kendisinden sonra kimin genel başkan ve dolayısıyla başbakan olacağının belirlenmesine müdahil oldu ve kendi adayı olan Yıldırım Akbulut'un seçilmesini sağladı. Bu durumu, Anayasanın 101. Maddesinde belirtilen "cumhurbaşkanı seçilenin, varsa siyasi partisiyle ilişkisinin kesilmesi" hükmüne dayanarak eleştirenlere karşı Özal, ANAP'ı kendisinin kurduğunu hatırlatıyordu. Nitekim henüz cumhurbaşkanı adaylığı üzerine tartışmalar sürerken, anayasanın cumhurbaşkanı seçilecek kimsenin hiçbir partinin lideri veya yöneticisi olamaz demediğine dikkat çekerek, bir partiyi kurmuş, ona uzun yıllar liderlik etmiş bir kimseden o ölçüde bir tarafsızlık beklenemeyeceğini belirtmiştir. Özal tarafsızlığı devletin yanında olmak, onu düşünmek olarak anladığını da aynı açıklamasında dile getirmiştir (Milliyet, 15 Eylül 1989: 8).

Özal Türkiye için köklü bir transformasyon peşindeydi. Ancak ANAP güç kaybetmeye başlamıştı. Özal 1982 Anayasası'yla yürütmenin sorumsuz kanadı addedilen ve siyasetin önemli bir aktörü olarak öne çıkan cumhurbaşkanlığını kafasındaki transformasyonu gerçekleştirebileceği bir adres olarak görmüştü. Böylelikle, iki başlı hale getirilmiş yürütmeyi henüz ANAP hükümetteyken kendi politikaları ekseninde birleştirebilecekti. Ancak 1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanına parlamenter sistemle bağdaşmayan bir kı-

yafet biçmiş olması Özal'ın düşündüğünün aksine elini kuvvetlendirmedi. Zira bu yapıda cumhurbaşkanı yürütmenin ortağı yapılmakla birlikte daha çok rejimi ve statükoyu kollayan "devleti merkeze alan" (statist) bir karaktere büründürülmüştü (Heper vd. 1996: 490). Bu ise Özal'ın daima gaza basmaya meyilli siyasi duruşuyla uyumlu değildi.

Ayrıca zaman içerisinde, Özal'ın müdahaleciliğine karşı ANAP'tan da seslerin yükselmeye başlaması Özal'ın planladığının aksine bir gidişat oluşturuyordu. Özal ekonomi politikalarını belirlemeyi sürdürdüğü gibi dış politikada da ajanda oluşturmayı hükümete bırakmak niyetinde değildi. Körfez Savaşı sırasındaki tutumuna pek çok farklı kesim tarafından karşı çıkılıyordu. Savaş haline ilişkin değerlendirmeleri Genelkurmay ve MGK ile istişare etmek yerine kendi kurduğu kadro ile yapması eleştiriliyordu (Milliyet, 16 Aralık 1990: 17). Özal'ın bu şekilde sistemi yarı-başkanlığa kaydırdığını dile getirenler vardı (Birand vd. 2001: 495). ANAP içerisinde de rahatsızlık başgöstermişti. Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Özal'ın herşeyi Köşk'ten yönetmesine tepki göstererek istifa etti (Birand vd. 2001: 489). Nitekim bu tepki Yılmaz'ın Özal'ın nüfuzuna karşı çıktığı ve onun muhalefetine rağmen Genel Başkan seçildiği 1992 Kongresi'ne giden yolda ilk adım olacaktı.

**Sistem Tartışmaları:** Özal'ın cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında başlayan anayasa tartışmaları, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinin de tartışılmasını beraberinde getirmişti. Gönlünde başkanlık sisteminin yattığı bilinen Özal, meclise karşı sorumlu olmayan cumhurbaşkanının sanıldığının aksine çok geniş yetkileri olduğunu, bu nedenle de halk tarafından partilerin göstereceği adaylar arasından seçilmesi gerektiğini savunmaktadır (Milliyet, 20 Kasım 1990: 16). DYP kendi Anayasa önerisinde yarı-başkanlık ile parlamenter rejim arasında yer alan bir model öngörüyordu (Doğan 1990: 16). SHP ise Genel Sekreter Hikmet Çetin'in ifadesiyle Türkiye'de "toplumsal örgütlenme, siyasal deneyim ve bilinç düzeyinin başkanlık sistemine uygun olmadığı, başkanlık sisteminin tek kişinin yönetimine bağlı keyfi bir yönetime yol açacağı" görüşünden hareketle cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçildiği parlamenter sistemin muhafazasında karar kılmıştı (Milliyet, 22 Kasım 1990: 11).

1991 yılına gelindiğinde, Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu halde erken seçim kartını kullanarak anayasa değişikliğinin yapılmasını sağlamaya çalıştığı gö-

rülmektedir. Önerinin içeriği kadar, Özal'ın ANAP lideri Akbulut'u devre dışı bırakarak muhalefet liderleriyle başbakan gibi "seçim pazarlığına" girişmesi de tepki toplamıştı (Milliyet, 16 Aralık 1990: 17). Özal'ın önerisine genel anlamda DYP ve SHP şiddetle karşı çıkmıştır. Demirel ABD dışında başkanlık sisteminin yürütülebildiği başka ülke olmadığı, Güney Amerika ülkelerinde sistemin darbeyle yürütüldüğü, Türkiye'nin şartlarının bu sisteme uygun olmadığı gibi yeni olmayan argümanlarla başkanlık sistemine karşı olduklarını açıklamıştır (Milliyet, 27 Mart 1991: 10). Demirel yıllardır istikrarlı bir biçimde savunduğu cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi önerisini tekrarlamaktan da geri kalmamıştır. Demirel'in "halk seçerse daha tarafsız olur. Çankaya tartışma konusu olmaktan çıkar ama bu başkanlık sistemi, tek kişi idaresi demek değildir" (Milliyet, 27 Mart 1991: 10) şeklindeki beyanatı kendisinin sistem değişikliğine bakışıyla Özal'ın bakışı arasındaki farkı özetler mahiyettedir.

Özal'ın ANAP üzerindeki etki alanını yitirdiğini gösteren parti-içi odak değişimleri, ANAP iktidarının bitmesi ve müteakiben DYP-SHP koalisyon hükümetinin kurulması Özal'ın icranın başındayken gerçekleştirdiği ekonomi temelli olmakla birlikte diğer alanlara da sirayet eden değişikliklerin ve verdiği istikametin bozulacağı endişesine kapılmasına neden olmuştu. Özal Çankaya'da siyasi ideallerini gerçekleştiremiyor, makam adeta ona dar geliyordu. Yakınlarının tanıklığında, bu psikolojinin Özal'ı vefatından önce Çankaya'dan inerek ikinci değişim programını gerçekleştireceği yeni bir partinin başına geçme planlarına sevk ettiği anlaşılmaktadır (Birand vd. 2001: 504, 507). Bu ikinci değişim programının ilk icraatlarından biri başkanlık sistemine geçişi öngörüyordu. Zira Özal'a göre Türkiye'de sorun icranın önündeki engellerdi. Bunlar darbe anayasası ve onun ürünü olan kurumlar eliyle konabildiği gibi koalisyon da gereken hamlelerin yapılmasına engel olmak suretiyle bu durumu üretmekteydi. Özal'ın anlayışında "koalisyonlar daha ziyade statükocu"ydu" (Barlas 1994: 294) ve tabiatı gereği köklü değişim programlarına elverişli değildi (Akt. Akyol 1992: 13). Özal'ın, tasarladığı transformasyonun tam anlamıyla gerçekleşmesinin ancak başkanlık sistemine geçişle mümkün olacağına inandığı, koalisyonları bu açıdan istikrarı bozan faktör olarak gördüğü açıktır. Nitekim Özal Türkiye'nin uzlaşması az olan bir ülke olmasına işaret ederek bu durumda hem koalisyon partilerinin hem de iktidar ve muhalefetin temel meseleler için kavga etmeyip uzlaşmalarının, bu arada da önüne gelen tarihî fırsatı değerlendirip

bölgenin lider ülkesi olmasının zor olduğunu dile getirmiştir (Barlas 1994: 140). Koalisyon-istikrar arasında kurulan bu negatif ilişkinin izini günümüz tartışmalarında sürmekteyiz. Şüphesiz bu sürekliliği, siyasi aktörlerin vesayetçi mekanizmaların varlığı ve etkinliğine ilişkin algıları bağlamında anlamlandırmak mümkün.

Özal'ın başkanlık sistemi mülahazalarında istikrar vurgusunun yanı sıra demokrasinin de yer aldığı görülmektedir. Türkiye'de parlamenter sistemin demokrasinin tek şekli olarak ele alınıyor olmasını tespit ederken aynı zamanda bu durumu eleştirmektedir (Barlas 1994: 141). Özal'a göre, bir ülkenin toplum yapısıyla sistem arasında bir uyum aranmalıdır. Özal toplum yapısı derken bazı konuşmalarında toplumun kültürlü, eğitimli olmasına (Barlas 1994: 294) ya da tarihsel bir sınıf mücadelesi tecrübesinden geçmiş olmasına işaret etmektedir. Bazılarında ise "etnik olarak daha geniş tabanlı toplumların yaşadığı ülkelere başkanlık sistemi daha iyi uyar" (Barlas 1994: 141) ifadesinden anlaşılacağı üzere etnik homojenliğe gönderme yapmaktadır. Özal'ın bu kanaate Avrupa ve Amerika toplumları arasında karşılaştırmalar yaparak vardığını görüyoruz. Avrupa'daki çok milliyetli parlamenter demokrasilerin krallıkla yönetildiğinin altını çizen Özal, İsviçre'nin konfederal yapısına, Fransa'nın ise yarı-başkanlık rejimine dikkat çekmektedir. Türkiye'nin Almanya gibi "mütecanis toplumlu bir ülke" olmamasına değindikten sonra "bir büyük imparatorluğun her alanda bir nev'i mirasçısı" olması hüviyetiyle hem nispî temsil hem parlamenter sistemle yönetilmesinin isabetsizliğinin altını çizmektedir (Barlas 1994: 141). Zira Türkiye bir "imparatorluk bakiyesi" olarak "çok çeşitli kültürlerin meczolduğu" bir yerdedir ve ayrışmaya müsait durumlara sahiptir. Özal ayrışmaya karşı sistem değişikliğinin bir çare olacağını belirtmekten de geri durmaz (Barlas 1994: 295). Özal'ın Amerika'daki sistemi faziletli addettiği noktalar, sunduğu fırsat eşitliğiyle bireyin özgürlüğünün, girişimciliğinin gelişmesini sağlaması ve etnik farklılık, din ve mezhep ayrılıkları, hemşehricilik ya da bölgecilik yerine hizmet yarışının ön planda olduğu bir seçim yarışını doğurmasıydı. Mamafih Özal'ın "Amerika gibi bir Türkiye" hayaline uygun olarak başkanlık sistemini istiyor olması her ne kadar kendisi aksini sıkça deklare etmişse de etnik kimlikler söylemiyle federasyon eliyle Türkiye'nin bölünmesine neden olacağı karşı-teziyle eleştiri oklarını üzerine çekmesine yol açmıştır. Özal'ın açıkça "ben federasyonun karşısındayım, bu benim fikrim değil" (Barlas 1994: 287) demesi dahi başkanlık sistemiyle fedarasyon arasında ku-

rulan zihinsel kısayolun ve birçokları üzerindeki menfî tesirin günümüzde de sürmesine engel olamamıştır.

## Süleyman Demirel, Başkanlık Sistemi ve Devlet Reformu

Demirel, Özal'ın vefatıyla boşalan Cumhurbaşkanlığı makamına 16 Mayıs 1993'te TBMM tarafından seçilerek geçmiştir. Demirel'in kesintilere rağmen uzun soluklu bir seyir izleyen siyasi kariyeri onu pek çok meselede olduğu gibi sistem tartışmalarında da gündemi belirleyen aktörlerden biri kılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi günümüz başkanlık sistemi tartışmalarının zemininin oluşmasında Özal'la beraber Demirel önemli rol oynamıştır.

1980'lerin ikinci yarısından Özal'ın vefat ettiği 1993 senesine dek siyasi mücadelesini daha çok Özal karşıtlığı üzerinden kurgulayan Demirel'in sistem tartışmalarındaki pozisyonunu Özal'la girdiği diyalog neticesinde nasıl oluşturduğu önceki bölümde detaylandırılmıştı. Demirel'in cumhurbaşkanlığını algılayışının ve cumhurbaşkanlığı süresince bu görevi Özal'dan farklı yorumlayışının incelendiği bu bölümde ise Demirel'in sistem tartışmalarında izlediği seyir bununla ilişkilendirilerek analiz edilmektedir. Böylece günümüz tartışmalarının yaslandığı yirmi beş yıllık zengin arkaplan tamamlanmaktadır.

**Cumhurbaşkanlığı Dönemi:** Demirel'in cumhurbaşkanlığı anlayışını şekillendiren üç ana faktör olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi cumhurbaşkanının seçilme sürecidir ve bu noktada Demirel'in kastettiği parlamento tarafından seçiliyor olmakla birlikte seçilen cumhurbaşkanının arkasında milletin rızası olup olmamasıdır. Yani seçim şeklen meşru olsa bile parlamentodaki çoğunluğun halkın desteğine sahip olmaya devam etmiyor oluşu Demirel'e göre cumhurbaşkanının seçiminin meşruiyetini zedeler. Nitekim önceki bölümde de değinildiği gibi Özal'ın cumhurbaşkanlığına seçilişini Demirel bu siyasi akıl yürütmeyle tartışmalı olarak nitelendirmiştir. Kendi cumhurbaşkanlığı seçimini ise otuz senelik zaman diliminin bir ilk'i olarak görmektedir. 1961-1993 arasındaki cumhurbaşkanlarından farklı olarak "milletin rızasına uygun" biçimde cumhurbaşkanlığı makamına geldiğini ve böylelikle makamın tartışılır olmaktan çıktığını öne sürer (2000: 84). Hürriyet Gazetesi'ne 1994'te verdiği mülakatta dile getirdiği "Benim burada oturmam demokrasinin burda oturmasıyla özdeştir." (2000: 265) ifadesi bu söylemin

uzantısıdır.

Demirel'in cumhurbaşkanlığı anlayışını ikinci olarak yetki meselesi şekillendirmektedir. "Çankaya tasdik makamı değil" (2000: 28), "seyirci değil, noter de değil ama her işe karışan bir kişi de değil" (2000: 200) derken siyasi iktidarın Çankaya'nın değil meclisin meselesi olduğunu vurgulamayı ihmal etmez (Türkiye, 5 Mayıs 1994). Demirel'in cumhurbaşkanının yetkisi meselesini ele alışı cumhurbaşkanının üslûp ve yorumlayışına göre farklılaşacağı varsayımından beslenmektedir.

Demirel'in cumhurbaşkanlığı anlayışını üçüncü olarak tarafsızlık meselesine yaptığı atıflarla oluşturduğu görülür. Özal'ın, anayasayı hazırlayan iradenin beklentisinin aksine bundan böyle cumhurbaşkanlığına gelecek kişinin siyasi bir figür olacağı önermesine dayanarak cumhurbaşkanının tarafsızlığının mümkün olmadığını dile getirmesine karşılık Demirel tarafsızlık ilkesine sahip çıkmıştır. Kaldı ki Demirel cumhurbaşkanlığına zamanında Özal'ı eleştirdiğinden farklı olarak "bir koltuğunda hükümet, bir koltuğunda parti ve elinde de Çankaya" olarak çıkmadığının altını çizmektedir (2000: 215). "Devletin tarafıyım, milletin tarafıyım gayet tabii hukukun tarafıyım ve bu haliyle tarafsız değilim tarafım; ama siyaseten tarafsızım" (2000: 266) ifadesi tarafsızlık anlayışıyla ilgili sıkça tekrarladığı cümledir. Demirel'in tarafsızlık kavramını kendi yorumuyla yoğurarak "istikrarın muhafazasının taraftarı" (2000: 87) şeklinde yeniden ürettiği görülmektedir. Bu noktada, kriz dönemlerinde çözümün anayasanın "devletin uyum içinde işlemesini gözetmek" görevini verdiği cumhurbaşkanında arandığını belirtmesi kendi konumuna bakışını yukardaki formülle nasıl birleştirdiği hakkında fikir vermektedir. Demirel tarafsızlık kavramının uygulanışının da bir üslûp meselesi olduğuna işaret eder. Refah Partisi'nin yükselişine paralel olarak laikliği tehlike altında gören asker ve sivil kesimlerin irtica söylemine sarılması ve bu gerilim neticesinde demokrasi serüveninin 28 Şubat süreciyle akamete uğratıldığı dönemde, ürettiği tarafsızlık söylemini Demirel'in kendi üslûbunca uyguladığı görülür. "Türkiye'nin bölünmez bütünlüğü, anayasal devlet olması, demokratik laik rejim gibi ana kavramlar dışında taraf değilim, bunlarda tarafım" diyen Demirel (2000: 266) önceden beyan ettiği gibi bu süreçte "devletin tıkanmasına razı olmamış"tır (2000: 199).

Demirel'in anlayışında, 1982 Anayasası'nın tarafsız, siyaseten sorumsuz ve siyaset-üstü olarak tasarladığı ama aslında rejim için manevi sorumluluk-

la donatılan cumhurbaşkanlığının gözetleme, atamalar yoluyla frenleme ve denetleme mekanizmalarını işletmenin yanı sıra demokrasinin işlemesi için uzlaştırma mekanizmasını işletmek de vazifesidir. Bu nedenle bir yandan "Benim buradaki fonksiyonum kantarın topunu yerinde tutmaktır" (Sabah, 5 Mayıs 1994), "Herşeyi Anayasa çizgisinde tutarım, bir santim kıpırdatmam" (2000: 317), cumhurbaşkanlığı "denge unsuru"dur (2000: 206) gibi ifadeleri sıkça dile getiren Demirel'in Çankaya'da yapmaya çalıştığı görevi tanımlarken "Sırat Köprüsü gibi olan bir köprüden devleti geçirmektir" (Milliyet 1994) ifadesini kullanması üzerinde durulması gereken bir noktadır. Burada kendisinin de belirttiği gibi dengeleri muhafaza etmenin zorluğuna, bu işin incelikli olmasına işaret etmektedir. Yalnız köprüden geçirilenin millet değil de devlet olması Demirel'in devleti merkeze alan cumhurbaşkanlığı anlayışının tezahürüne örnektir.

Demirel, anayasa darbe anayasası da olsa değiştirene dek ona uymak gerekir düşüncesinden hareketle (2000:12) cumhurbaşkanı olarak anayasanın çizdiği çerçevenin dışına çıkacak fiillerden hususiyetle kaçınmıştır. Demirel "anayasal cumhurbaşkanlığı"nı kurumsallaştırma misyonunu üstlendiğini dile getirir (2000: 158, 265). Anayasanın cumhurbaşkanı için çizdiği sınırları Özal'dan farklı biçimde yorumladığı açıktır. Özellikle 104. maddeye sıkça atıfta bulunması, bu maddenin yoruma açık tarafından istifade ederek çoğu meselede elini hafifletmesini sağlamıştır. Belki de bu sayede görevdeyken Özal gibi elini kolunu bağlı hissetmemiş ve bu nedenle özellikle cumhurbaşkanlığının ilk döneminde başkanlık sistemini istediğini gösterir açıklamalarda bulunmamıştır. Göreve başladığı 1993'te Yeni Asır Gazetesine verdiği mülakatta "Ben ne başkanlığı ne yarı-başkanlığı düşünmüyorum şu anda. Türkiye bu sistemi işletebilmelidir bir süre için ve bu sistemin işlemeyen yerlerini bulmalıdır, düzeltmelidir." diyerek meseleye kategorik olarak değil ama zaman açısından şerh düşmüştür. Öte yandan işletilmeye çalışılan sistemin yarı-başkanlık sistemi gibi bir sistem olduğunu da konuşmasının devamında ve 1994'te verdiği mülakatlarda (2000: 279) dile getirmekten geri durmamıştır. Anayasanın 8., 24. ve 104. maddelerine işaret eden Demirel, yarı-başkanlık sistemine yaklaşacak biçimde bir cumhurbaşkanlığı yapmasının anayasayla uyumlu olacağı mesajını da böylece vermektedir. Cumhurbaşkanı bu sistemde öyle önemli bir makamdadır ki, "177 maddelik Anayasa içerisinde 26 yerde cumhurbaşkanına refere edilmektedir" ve başka hiçbir kurum bu kadar maddede kendisine yer bulmuş

değildir (2000: 83). Demirel'in cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında sistemin adını koyma/değiştirme telaşında olmaması bu oldukça geniş anayasal yetkilerle ilişkilidir. Yalnız bunları kullanış şeklinin tartışmaya yol açmaması için Demirel'in önlemini evvelden aldığı da görülmektedir. "Ben burada Türkiye'ye yağan yağmurla dahi meşgulüm" der (Sabah, 21 Aralık 1993), "şümûllü bir görev" (Milliyet, 15 Şubat 1994) olduğunun altını çizer ama bunun Türkiye'nin iyiliği, menfaatleri doğrultusunda bir meşguliyet olarak algılanmasını ister (Sabah, 5 Mayıs 1994).

Demirel'in tarafsızlık ve yetki meselesinde sergilediği yorum farkı, cumhurbaşkanlığında hükümetle yürüttüğü ilişkilerde de kendini açıkça göstermektedir. Çankaya'yı "devletin işi" olarak tanımlayan Demirel'in anlayışında cumhurbaşkanı hükümetin rakibi değildir. İkisi arasındaki mücadele ilişkisi ancak "medeni işbirliği" olarak tanımlanabilir (2000: 110). Bu doğrultuda Demirel'in cumhurbaşkanlığını icraatta hükümete yardımcı olarak gördüğü de anlaşılır. Ancak bu yardımcılığın aynı zamanda hayati bir önemi haiz olduğunu dillendirir. Hatta öyle ki cumhurbaşkanlığının işlememesi halinde icranın işlemeyeceğini öne sürer. Açıklamaları bir araya getirildiğinde, Demirel'in çok boyutlu bir hükümet-cumhurbaşkanlığı ilişkisi tasavvur ettiği anlaşılmaktadır. "Devletin idaresinin takipçisi" (2000: 89) olan cumhurbaşkanı, yürütmenin içindedir, "fiilen yürütme işine dahildir" (1999a: 158) ve Demirel'e göre "[yürütmenin] başı mıdır, sonu mudur tartışması önemli değildir" zira "bu sistemde cumhurbaşkanı ile hükümet içiçedir." (Hürriyet, 15 Şubat 1994) Ancak Demirel'in hükümetin sorumluluğunu üstlenirse cumhurbaşkanı olarak onu sorumsuz hale getireceği ve dolayısıyla Anayasa'nın getirdiği sistemi bozacağı endişesini dile getirdiği görülmektedir (2000: 374). Demirel'in uygulasa anayasal cumhurbaşkanlığı iddiasıyla çelişmeyecek bile olsa Bakanlar Kurulunu gerekli hallerde toplantıya çağırma yetkisini kullanma hususunda temkinli ve çekimser olması bununla ilişkilendirilebilir.

**Sistem Tartışmaları:** Demirel'in zaman zaman başkanlık sistemine atıfta bulunmuş olması günümüz tartışmalarında isminin başkanlık sistemi taraftarı liderler arasında zikredilmesine neden olmuştur. Ancak yaygın kabulün aksine Demirel başkanlık sistemini istisnasız her dönem savunmuş bir isim değildir. Demirel'i sistem değişikliği meselesinde, başkanlık sistemi denince akla gelen ilk isim olan Özal'dan ayrıştıran en önemli husus, Demirel'in

farklı dönemlerde o dönemin icaplarına uygun düşecek biçimde tavırlar takınmış, farklı argümanlarla ortaya çıkmış olmasıdır. Özal'ın başkanlık sistemi önerisine karşı Demirel'in öne sürdüğü argümanlar cumhurbaşkanlığı döneminde savunduğu görüşlerden farklılık göstermektedir. Hatta Demirel'in cumhurbaşkanlığının ilk dönemiyle son dönemi arasında da vurgu açısından farklılıklar olduğu görülmektedir.

Bununla beraber Demirel'in sistem değişikliğine parmak bastığı her dönemin ortak noktası, sistem tartışmalarına yaşanan krizleri aşma amacıyla dahil olmuş ya da tartışmaları başlatmış olmasıdır. Kriz Demirel'de döneme göre değişebilen durumları tanımlayan bir kavramdır: parlamentonun yetkilerinin parlamento dışı aktörler tarafından kullanılması sonucu icranın güçsüzleştirilmesi (1975: 14-15), sisteme siyaset dışından yapılan müdahalelerin parçalı bir siyaset oluşturması (1999b: 19, 72) ve parlamentonun hükümet oluşturamaması; oluştursa da halkın itimadını sağlayamaması (1999b:67-68).

Demirel kriz dönemlerinde sistem değişikliğine işaret etme hususunda istikrarlı bir grafik ortaya koymaktadır. Ancak sistem değişikliğinin içeriği dönemden döneme değişmektedir. Demirel, önerilerini çoğunlukla başkanlık ya da yarı-başkanlık diye adını koymaksızın yalnız sistemin özelliklerini sayarak sunar. Bunun için Demirel'in söyleminde kendisine her daim rastlanan, hususi bir sistemden ziyade, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine, yetkilerine açıklık getirilmesine ve cumhurbaşkanına meclisi fesih yetkisinin verilmesine ilişkin değişikliklerdir. Bunlar Demirel tarafından dönem farkı olmaksızın istikrarlı biçimde savunulmuştur.

Demirel'in başkanlık sistemine 1973 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin kriz üreten havasında yer vermeye başladığı görülmektedir. Parlamentoya ait yetkilerin parlamento dışından kullanıldığı, siyasetin parçalandığı ve bunun devamının kaçınılmaz bir siyasi bunalım olacağı tespitleriyle askerin siyasete müdahalesini eleştiren Demirel, bunun istikrar arayışına yönelttiğini söyler. Daha o dönemde bunalıma hal çaresi olarak başkanlık sistemini dile getirmektedir (1975: 15). Ayrıca cumhurbaşkanının on beş gün içerisinde TBMM birleşik toplantıda seçilemediği takdirde halk tarafından seçilmesi önerisini getirdiği de görülür. 1980'e gelindiğinde bir başka cumhurbaşkanlığı seçimi krizi Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP)'nin meclis tarafından seçilememesi durumunda cumhurbaşkanının halk tarafından se-

çilmesini öngören tek maddelik anayasa değişiklik teklifi vermesine neden olmuştur.

1980-87 yılları arasında 12 Eylül darbesiyle siyaset yasağı konan liderlerden olan Demirel'in yasağın referandumla kalkmasıyla birlikte sistem tartışmalarına farklı biçimde döndüğü görülür. O dönemde Özal'ın muhtemel cumhurbaşkanı adaylığı Demirel'in "Çankaya sorunu" başlığı altında tartışmaları sürdürmesine zemin oluşturmuştur. Bu dönemde Demirel'in başkanlık sistemi teklifine rastlanmamaktadır. Zira önceki bölümlerde aktarıldığı gibi başkanlık sistemi Özal'ın söyleminin bir parçası olmuştur ve Demirel kendini farklılaştırma gayretindedir. Demirel ANAP'ın oy kaybından istifade ederek cumhurbaşkanını halkın seçmesi ve cumhurbaşkanının yetkilerine açıklık getirilmesi önerileriyle Özal'ı köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır. Özal'ın seçilmesi engellenemese de bu öneri Özal'ı cumhurbaşkanlığından düşürmek için yukarda anlatıldığı gibi Özal'ın vefatına dek canlı tutuldu. Özal'ın ısrarla üzerinde durduğu başkanlık sistemine Demirel'in karşı çıkışını kategorik olarak değil pozisyonel olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Demirel bu sistemin yalnızca Amerika'da işliyor olduğuna işaret ederken Avrupa'da başkanlık sisteminin olmayışına ve bu haliyle sistemin tıkanmadan işliyor oluşuna vurgu yapmaktadır (Akt. Donat 1996: 12). Aslında Demirel sistemin Amerika'daki uygulanışına ya da kendisinin tartışılmasına karşı değildir, yalnızca zamanlamayı ve şartları uygun bulmamaktadır. Yine o dönemde Özal'dan farklı olarak Türkiye'deki siyasi kültürün başkanlık sistemine uygun olmadığını ileri sürmüştür. Özal'ın "imparatorluk bakiyesi" vurgusunun yerini Demirel'de "üniter devlet" almaktadır. Dolayısıyla Demirel'in 1990'lardaki söyleminde başkanlık sisteminin yer yer Kürt meselesiyle birlikte mütalaa edildiği de görülür. Demirel o dönemde başkanlık sistemine taraf olmayışının sebebini açıklarken doğrudan söylememekle birlikte Türkiye'de birtakım kopukluklar meydana gelebileceği uyarısıyla buna gönderme yapmaktadır.

Cumhurbaşkanı Demirel'in hem değişen siyasi vazifesi hem de Özal'ın yokluğu sebebiyle sistem meselesindeki tavrı değişmiştir. Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında, mevcut cumhurbaşkanlığı sisteminin Türkiye'de meydana gelebilecek birtakım kopuklukları birleştirebileceği varsayımından hareketle bir süre daha devam etmesi gerektiğini dile getirdiği görülmektedir. Zira Demirel'e göre başkanlık sisteminden farklı olarak mevcut sistemde herkesi

dengeleyecek tarafsız bir cumhurbaşkanının olması, tartışmaya açık olmayan, çabucak kafa kafaya gelinen halihazırdaki hoşgörüsüz siyasi iklimin ihtiyaçlarına cevap verir niteliktedir (2000: 369). Buradan hareketle Demirel'in siyasi kültürle siyasi sistem arasında bir paralel gelişme olması gerektiği görüşünü benimsediği söylenebilir. "Henüz Türkiye'nin presidential sisteme yaklaştığı kanaatinde değilim" (2000: 22) diyen Demirel'e göre mevcut sistem eksikleri olsa da alınacak tedbirleri de içerdiği için tercih edilirliğini sürdürmektedir. Parlamenter sistemde sigortalar olduğunu buna karşın başkanlık sisteminde başkanın eleştirilere dayanabilmesinin kolay olmayacağı bunun da bunalım anlamına geleceğini vurgulaması bu görüşüne paralellik arz etmektedir. Demirel'in cumhurbaşkanlığının ilk döneminde verdiği bir mülakatta kusuru sistemde değil sistemi işletemeyenlerde aramak gerektiğini (2000: 413) söylediği görülür.

Demirel'in başkanlık sistemine geçmek için erken olduğu tezini zaman zaman 1982 Anayasası'nın getirdiği kurumların, işleyişlerinin ve birbirleriyle olan münasebetlerinin henüz tam anlamıyla anlaşılmamış olduğu görüşüyle birleştirdiği de görülmektedir (2000: 109). Demirel, bunda anayasanın 104. Maddesinin cumhurbaşkanının devlet organları arasında işleyişi nasıl gözeteceği, uyumu nasıl sağlayacağı, kurumlar birbiriyle uyum içinde çalışmazsa ne yapması gerektiği gibi soruları cevapsız bırakmasının etkisi olduğunu ileri sürmüştür. Böylesi durumlarda görev yapan cumhurbaşkanının devlet anlayışının belirleyici olacağını belirtmesi ise dikkat çekicidir (2000: 153). Nitekim bu zamana kadar halkın da, makama gelen cumhurbaşkanlarının da 1982 anayasasının getirdiği fonksiyon ve manevi moral sorumluluğu değişik şekillerde anladıklarını belirten Demirel "anayasal cumhurbaşkanlığı" kavramını kullanarak üstü kapalı da olsa anayasanın getirdiği kurumsal işleyişi bütünüyle kendisinin kavramış olduğunu ve böylece makama öncekilerden farklı bir yorum getirdiğini ileri sürmektedir. "Bu görevler birisini taklit etmeyi kaldırmaz. Kişi göreve kendi damgasını vurur. Bu görevler rutin de değildir. Bunlar beceri ister, kabiliyet ister, bir de stil ister. Ben bu görevleri kendi üslûbuma göre yaparak geldim." (2000: 158) demek suretiyle üslûp farklılığının önemli olduğu tespitini destekler.

Hükümetin kurulmasına ilişkin yaşanan sıkıntılar, işlemeyen koalisyon hükümetleri ve asker-sivil ilişkilerinin demokrasi aleyhine raydan çıkma ihtimalinin siyaseti krize soktuğu 1995 yılı sonrasında Demirel'in sistem

tartışmalarına kapı araladığı görülmektedir. Demirel kriz anlarında hep başvurduğu gibi, cumhurbaşkanının seçilme biçimi ile yetki ve sorumluluğunun bu görev tanımıyla uyumlu hale getirilmesi önerisini yine gündeme getirmiştir. Böylece cumhurbaşkanlığının işlevselliğinin arttırılmasıyla bunalım anında sivil çıkış yolu bulabilmesi mümkün hale getirilebilecektir (1999b: 40). Her ne kadar ilk başlarda "sistem tartışmalarına girmem yanlış anlamalara sebep olur" (1999b: 19) diyerek açıkça görüş belirtmekten kaçınsa da Demirel'in devletin daha iyi nasıl işleyeceği meselesi üzerinden sistem tartışmalarını belirlemeye devam ettiği görülmektedir.

Demirel'in 1997'de Mısır gezisi sırasında, yaşanan sorunları sistem meselesi olarak tanımlayarak kamuoyunu başkanlık sistemini tartışmaya davet etmesi görevinin sonlarına doğru aldığı yeni pozisyonun göstergesidir. Ancak tartışmalar sistemin kendisinden çok bu öneriyi getiren Demirel'e yönelmiştir. Değişikliği görev süresinin bitmesine az kalan kendisi için istediği, amacının iktidarda kalmak olduğunu dile getirenler (Ekşi 1997) olduğu gibi gündemi değiştirmekle suçlayanlar da olmuştur (Hürriyet, 19 Eylül 1997). Demirel'in parlamentoyu fesih müessesesinin işler hale getirilmesi önerisinin eleştirilerin merkezinde yer aldığı görülmektedir. Bunun "popülist dikta rejimi"ne kapı aralayacağı (Kalaycıoğlu 1997) öne sürülmektedir. Ayrıca günümüz tartışmalarında benzerlerine rastlanan "ABD usûlü başkanlık sistemini ayakta tutan siyasal kültür unsurları ve siyasal kurumsal yapının ülkemizde olmadığı" (Heper 1997) ya da demokratik geleneklerin oturmadığı ülkelerde başkanlık rejiminin başarılı olmadığı (Sabah, 2 Ekim 1997) şeklindeki argümanlar basın-yayın organlarında dile getirilmiştir. Eleştirilerin büyük kısmının şahsı üzerinden gitmesinden rahatsızlık duyduğunu belirten Demirel, başkanlık sisteminin diktatörlüğe yol açabileceği yorumunun yaygın bir önyargı olduğunun altını çizmiştir (1999b: 39). Değişen dünyanın daha iyi işleyen bir idareyi zorunlu kıldığını söylemekte ve suçlamaları göğüslemek üzere kendisini kapsamayacak bir değişikliğin yapılmasını önermektedir. Bu noktada ilginç olan Demirel'in önerisine karşı ileri sürülen tezlerin benzerlerini kendisinin bir dönem selefi Özal'a daha sonraları ise başkanlık sistemini dillendiren AK Parti'ye karşı yöneltmiş olmasıdır (Cumhuriyet, 19 Nisan 2010). Bu da Demirel'in bu meseledeki pozisyonel tavrının göstergesidir.

Demirel koalisyon hükümetleri kurmuş bir liderdir. Dolayısıyla Özal'dan

farklı olarak sistem tartışmalarının odak noktasına her zaman koalisyon endişesini yerleştirmez. Koalisyon idarelerinin sıkıntılar doğurduğunu es geçmez (1999b: 68) ama Demirel için asıl mesele işleyen bir devletin olması yani devletin yönetilemez hale getirilmemesidir. "Devletin bütün organlarının anayasada belirlenen görevleri yerine getirmesi" olarak tanımladığı "devlet istikrarı", Demirel'e göre yönetimin baş şartıdır. Bunun dışında bir de demokrasinin işlemesine bağlı addettiği "siyasi istikrar" kavramından bahseder (KanalTürk, Geleceğe Doğru Programı 26 Mart 2006). Demirel'in siyasi lûgatinde istikrar demokratik rejimin, daha dar bir ifadeyle sivil idarenin kesintiye uğramaksızın işlemeye devam etmesidir. Demirel'in sivil iradenin engellenmesi meselesine ağırlıklı olarak askeri darbeler üzerinden baktığı söylenebilir. Ayrıca demokratik rejimin işlemesini devletin işlemesinden ayrı tutmadığı da gözden kaçırılmamalıdır. Demirel, kurallar işlediği sürece çözümsüzlüklerin demokrasi içinde halledileceği inancındadır ve halkın da ne olursa olsun bu inancı yitirmemesi gerektiği üzerinde durur. Demokrasiyi yaşatacak olan, kamuoyunun hassasiyeti ve takipçiliğidir (Akt. Donat 1996: 12). Ancak, devlet olmadan da kurumların ve kuralların işlemesi mümkün değildir.

Özal'ın transformasyon vurgusuna karşılık Demirel'in daha çok reform sözcüğünü kullandığı görülmektedir. Bununla topyekûn bir transformasyonu kastetmemektedir. Demirel reforma değindiği her konuşmasında devlete vurgu yapar. Devlet Denetleme Kurulu'na kendisine bu konuda bir rapor sunulmasını istediği çalışmaya "Devlet Islahat Projesi" adının verilmesi devleti merkeze alan yaklaşımının bir yansımasıdır. Demirel'in, reformu "daha iyi bir idareyi nasıl gerçekleştiririz?" sorusuna cevap mahiyetinde düzenlemeler olarak tanımladığını söylemek mümkündür. (1999b: 41) Nitekim konuşmalarında yargı, idare (mahalli idareler reformu), seçim sistemi konularındaki düzenlemelere işaret ettiğine rastlanır. Demirel'de sistemi bozarım endişesi, onu reformu sıkça gündeme getirse de statükoculuğa hapsolmaktan kurtaramamaktadır.

Demirel'in bazı dönemlerde başkanlık sistemine ilişkin tartışmaları bizzat başlattığı ifade edilmişti. Ancak bu, kendisinin her daim başkanlık sistemini istediğine ilişkin yaygın algıyı doğrulamaktan uzaktır. Zira Demirel'in açıkça başkanlık sistemi istediğini belirttiği ifadelerine kıyasla daha önce savunduğu sistemin başkanlık sistemi olmadığını belirttiği, cumhurbaşka-

nının halk tarafından seçildiği bir sistemi savunduğu açıklamaları daha fazladır. Bu açıklamalarında halkı sistemler hakkında bilgilendirme amacını güttüğünü görmek mümkündür. Bu didaktik tutumun başkanlık sistemi meselesinin algılanışında bugüne yansımaları olacak biçimde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Günümüz tartışmalarında başkanlık sisteminin yalnızca Amerika'da iyi işlediği, Latin Amerika ülkelerinde otoriter rejimlere kapı açtığı başkanlık sistemi lehine bir değişikliğe muhalif olanlarca sıklıkla dile getirilmektedir. Cumhurbaşkanı Özal'ın başkanlık sistemi ısrarına aynı gerekçeyle karşı çıkan Demirel ayrıca Özal'ın başkanlık arzusunun tek kişi idaresiyle sonuçlanacağı algısını da oluşturmaktan geri durmamıştı (Milliyet, 27 Mart 1991: 10). Ayrıca başkanlık sisteminin birlik ve beraberliğimizin bozulmasına yol açabileceği endişesiyle eyalet sistemini telaffuz etmesini günümüzde başkanlık sistemiyle federalizm ve milliyetçi/ulusalcı reflekslerce bölünme arasında bağlantı kurulmasıyla ilişkilendirmek mümkün. Halihazırdaki tartışmalarda istikrar meselesi başkanlık sistemi taraftarlarınca kullanılıyor olsa da Demirel'in istikrarı sivil-demokratik rejimin kesintiye uğramaması anlamında kullandığını bu noktada yinelemekte fayda vardır.

## Sonuç

Yakın dönem Türkiye siyasetinin günümüze dek varlığını sürdüren sistem değişikliği tartışmalarını ağırlıklı olarak Özal ve Demirel üzerinden okuyan bu çalışma günümüz tartışmalarının arkaplanına bakmaksızın eksik kalacağı düşüncesinden hareket etmektedir. Özal ve Demirel'in ortak noktası, siyaseten tecrübe ettiklerinin ve geleceğe ilişkin vizyon ve tasavvurlarının her ikisini de bir sistem değişikliği fikrine yöneltmesidir. Özal'da başkanlık sistemi vurgusu ağırlıklı olarak görülürken Demirel bunu net biçimde belirtmemiş lakin halkın seçtiği ve meclisi feshetme yetkisine sahip bir cumhurbaşkanı önerisini her daim canlı tutmuştur. Özal ve Demirel'in birbirlerini sadece halef-selef ilişkisi içerisinde değil, daha önemlisi birbirleriyle diyalog halinde etkileyerek sistem tartışmalarını şekillendirdikleri görülmektedir. Bu durum yalnızca kendi dönemlerini değil günümüzü de içine alan bir etkileşim alanı oluşturmuştur.

Özal ve Demirel'in cumhurbaşkanlığı makamını algılayışları, bu makamın getirdiği yetki ve sorumlulukları yorumlayışları farklıdır. Bunun başkanlık sistemi meselesinde nasıl bir yaklaşım içerisine girildiğiyle alakalandırılabildiği Özal ve Demirel dönemi analizlerinden çıkartılmaktadır. Cumhur-

başkanı Özal bir dönem liderliğini yaptığı parti vesilesiyle parti siyasetine müdaheleyi sürdürmek istese de hem kurduğu partinin yönetim ve kadro dinamiklerinin değişmesiyle içerden hem de makamın tarafsızlık ölçüsüne uymadığı gerekçesiyle partisi dışından şiddetli eleştirilere maruz kalmış ve dönüşümü tamamlarım düşüncesiyle geldiğini dile getirdiği Çankaya'da yalnızlaşmıştır. Bu yalnızlaşma Özal'ın başkanlık sistemi arayışına daha sıkı sarılmasına yol açmıştır.

Demirel 1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanına geniş yetkiler vermiş olmasını pratikte uygulamaya koymuştur. Ancak Özal'dan farklı bir üslûpla bunu yaptığı gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Demirel kendi cumhurbaşkanlığı ile ilgili iki hususu ön plana çıkarmakta ve bununla övünmektedir. Birincisi cumhurbaşkanlığına seçilmesi sürecinin Özal'ınkinden farklı olarak kurumu yıpratan tartışmalara yol açmayacak şekilde yapılmış olması ve dolayısıyla otuz senedir ilk defa cumhurbaşkanlığı makamının tartışılır olmaktan çıkarılması, ikincisi ise tarafsızlık meselesi. Özal'ı bir koltuğunda parti, diğerinde hükümetle Çankaya'ya çıkmakla eleştiren Demirel benzer bir durumda kalmamak için tarafsızlık konusuna ekstra hassasiyet göstermiştir. Cumhurbaşkanlığına seçilmeden önce liderliğini yaptığı parti Demirel'in onaylamadığı hatta yer yer rahatsız olduğu siyasi manevralar yaptığında dahi parti-içi meselelere karışmadığı görüntüsünü vermeyi başarmıştır. Muhalefet partilerine Çankaya'yı açarak tarafsızlığını ve dengeleyici rolünü uygulama peşinde olduğu izlenimini vermiştir. Ayrıca devleti önceleyen söylemi sayesinde devlet seçkinlerine de kanalları açık tutabilmiş bu da Çankaya'yı manevra kabiliyeti yüksek bir zemin haline getirmesini sağlamıştır. Bu nedenle Demirel Çankaya'da kendisini eli kolu bağlı hissetmemiştir. Kaldı ki Demirel'in Özal gibi büyük boyutlu bir transformasyon peşinde olmaması da onun başkanlık sistemi lehine bir değişiklik için bastırmasını zaruri kılmamıştır. Demirel'in başkanlık sistemine ilişkin soruları cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında "şu anda gerekli görmüyorum" şeklinde yanıtlaması Demirel'in sonraki yıllar için söylem değişikliğini mümkün kılar bir esneklik kazanma peşinde olduğunu da düşündürmektedir. Nitekim Demirel görev süresinin bitişi yaklaştıkça yeniden gündeme sokulan başkanlık sistemi tartışmalarına bu esneklik sayesinde eklemlenebilmiştir.

Ayrıca bir diğer önemli nokta, Demirel'in Özal'ın başkanlık sistemi önerisine cevaben geliştirdiği muhalefetin yaygın kabul gördüğünün bugünkü

tartışmalarda izini sürmenin mümkün olduğudur. Dönemlerinin sistem değişikliği meselesine lehtar/aleyhtar olan diğer aktörlerin söylemlerine de yer veren bu çalışma genel resme ilişkin ilginç bir tespiti yapmayı gerekli kılıyor. Aleyhte ve lehte olmayı belirleyen argümanlar günümüz tartışmalarında süreklilik arz ediyor. Lakin argümanlardaki süreklilik aktörlerde kendini göstermiyor. Aynı aktörün zamansal olarak farklı pozisyonlara savrulabildiğine şahit oluyoruz. Zira aynı aktörün konuya yaklaşımı başkanlık sistemi önerisini kimin getirmiş olduğuna bakarak şekilleniyor ve değişime uğruyor. Liderlerin bazen meseleyi doğru yerden tartışmaması başkanlık sisteminin halk tarafından anlaşılmasını engellediği gibi genelde kişiselleştirilen, iç siyaset malzemesi yapılan bir mesele hüviyeti kazanmasına yol açmıştır. Böylelikle başkanlık sistemini istemek ve istememek sistem değişikliğini kimin istediğine göre değişebilen pozisyonlar halini almakta ve tartışmayı olması gereken mecranın uzağına savurmaktadır.

## Kaynaklar

Akyol, Taha (1992). "Özal ve Değişim". Milliyet, 19 Ağustos 1992.

_____ (1997). "Başkanlık Sistemi". Milliyet, 19 Eylül.

Barlas, Mehmet (1994). Turgut Özal'ın Anıları. İstanbul: Sabah Kitapları.

Başkanlık Sistemi ve Türkiye: Ülkeler, Deneyimler ve Karşılaştırmalı Analiz (2007). Der. İhsan Kamalak. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Birand, Mehmet Ali ve Soner Yalçın (2001). The Özal: Bir Davanın Öyküsü. İstanbul: Doğan Kitap.

Demirel, Süleyman (1975). Siyasi İstikrar ve Topyekûn Kalkınma. İstnabul: Aydınlar Ocağı Yay.

Donat, Yavuz (1996). "Demirel: Ey Halkım Düşün ve Konuş". Milliyet, 9 Haziran 1996.

Doğan, Yalçın (1990). "DYP Topluma Yeni bir Anayasa Sunuyor". Milliyet, 20 Kasım.

Erdoğan, Mustafa (1996). "Başkanlık Sistemini Doğru Tartışmak". Liberal Düşünce: 4-12.

Erdoğan Tosun, Gülgün ve Tanju Tosun (1999). Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı, Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri. İstanbul: Alfa Yay.

Ekşi, Oktay (1997). "Gerekçesini Öğrenelim". Hürriyet, 18 Eylül.

Evin, Ahmet (1994). "Demilitarization and Civilianization of the Regime". Politics in the Third Turkish Republic. Ed. Metin Heper ve Ahmet Evin. Boulder: Westview Press: 23-40.

Gözler, Kemal (2000). "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir?". Türkiye Günlüğü 62 (Eylül-Ekim): 25-47.

Heper, Metin (1994). "Turgut Özal's Presidency: Crisis and the Glimmerings of Consensus". Politics in the Third Turkish Republic. Ed. Metin Heper ve Ahmet Evin. Boulder: Westview Press: 171-186.

Heper, Metin ve Menderes Çınar (1996). "Parliamentary Government with a Strong President: The Post-1989 Turkish Experience". Political Science Quarterly, 111(3): 483-503.

_____ (1997). "Çare Başkanlık Değil". Milliyet, 27 Kasım.

Hekimoğlu, Mehmet Merdan (2009). Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı "Demokratik Hükümet Sistemleri" ve Türkiye. Ankara: Detay Yay.

Kalaycıoğlu, Ersin (1997). "Yarı Başkanlık Diktaya Çağrı". Milliyet, 1 Mayıs.

Kuzu, Burhan (2011). Her Yönü ile Başkanlık Sistemi. İstanbul: Babıali Kültür Yay.

Onar, Erdal (2005). "Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?". Başkanlık Sistemi. Der. Ergül, Teoman. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yay: 77.

Özbudun, Ergun (1989). "Türkiye'de Başkanlık Rejimi Tartışması". Cumhuriyet, 4 Eylül.

Özdemir, Hikmet (2007). Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri. İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____ (2014). Turgut Özal Biyografi. İstanbul: Doğan Kitap

Özer, Atilla (1998). Başkanlık Hükümeti Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye Açısından Uygulanabilirliği. 2.baskı. Ankara.

Özsoy Boyunsuz, Şule (2014). Başkanlı Parlamenter Sistem: Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamenter Hükümet Modeli ve Türkiye için Tavsiye Edilebilirliği.2. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yay.

Şıvgın, Halil (1997). Türkiye için Umut Krizden Çıkış, Yeniden Yapılanma ve Başkanlık Sistemi. Ankara: Türk Dünyasında Demokrasiyi Geliştirme Vakfı Yay.

T.C. Cumhurbaşkanlığı (1999a). Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Çeşitli TV Kanallarında Yayınlanan Mülakatlarından. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

____ (1999b) Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Çeşitli Toplantılarda Yaptığı Konuşmalar III. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

_____ (2000). Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in 1993-1999 Yılları Arasında Verdikleri Mülakatlar. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Turan, İlter (1996). "Başkanlık Sistemi Siyasi Tıkanıklığı Çözer mi?". Yeni Yüzyıl, 28 Haziran.

Uluşahin, Nur (2011). "Türkiye'de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler". Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi 3(1): 29-38.

Yazıcı, Serap (1999). "Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemine Geçiş Türkiye'nin Yönetiminde İstikrar Sorununa Çözüm Olabilir mi?". Milliyet, 16 Şubat.

_____ (2002). Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. Istanbul: Istanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

bilig
AUTUMN 2015/NUMBER 75
313-340

# The Recent History of Presidential System Debates in Turkey: Political Views of Özal and Demirel

**Zeyneb Çağlıyan İçener***

This paper aims to provide a background to the discussions on the system change in Turkey, one of the hot topics of contemporary Turkish politics, and it focuses on the views of Turgut Özal and Süleyman Demirel on presidential system. Those two civilian leaders' approach to the system change is important as they are presented in a political structure which is shaped by a constitution adopted following a military coup. Özal and Demirel, who both have the experience of leading the state and the government, reciprocally shaped the debate with their unique political styles and in a dialogue with each other. They also played a role in constructing different sides of the debate. This paper links the contemporary debates on presidential system with the arguments presented in the 1990s and it contributes to contextualizing the issue.

## Keywords

Turgut Özal, Süleyman Demirel, presidential system, reform, state, presidency.

* Asst. Prof. Dr., Bursa Orhangazi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations - Bursa / Turkey
zeyneb.icener@bou.edu.tr

*билиг*
*осень 2015/Выпуск 75*
*313-340*

# Новейшая история дебатов о президентской системе в Турции: взгляды Озала и Демиреля

**Зейнеб Чаглаян Иченер***

**Аннотация**

Эта статья, призванная дать задний план обсуждений изменения системы правления как одной из наиболее актуальных тем современной турецкой политики, фокусируется на взглядах Тургута Озала и Сулеймана Демиреля относительно президентской системы. Подход этих двух гражданских лидеров к вопросу изменения системы важен потому, что это были первые взгляды, выраженные в структуре, институционализированной конституцией, являющейся продуктом военного переворота. Имеющие опыт управления и правительством и страной Озал и Демирель, в присущем им уникальном политическом стиле, в форме взаимного диалога вместе оформили дебаты вокруг системы и сыграли определенную роль в формировании различных направлений дебатов относительно президентской системы, которые снова стали повесткой дня спустя годы. Этот задний план дает возможность отметить общие моменты, унаследованные современными дебатами от дискуссий 1990-годов, тем самым вносит вклад в формирование контекста вопроса.

**Ключевые слова**

Тургут Озал, Сулейман Демирель, президентская система, реформа, государство, президентство

* и.о.доц.док. университет Бурсы имени Орхангази, факультет экономических и административных наук - Бурса/Турция
zeyneb.icener@bou.edu.tr